

УДК 35.071.6(477)

DOI: 10.53317/2786-4774-2021-1-3

Реформа децентралізації в Україні: перші результати та виклики

Анотація. У статті¹ розглянуто децентралізацію в Україні за часів президентства П. Порошенка у 2014–2019 рр., її основні підсумки та виклики у контексті територіальної консолідації та демократизації. Висвітлено причини та наслідки пріоритетної черговості підвищення інституційної та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування надавати публічні послуги на місцях, зокрема, у контексті підвищення згуртованості та стійкості України стосовно зовнішніх загроз територіальній цілісності та суверенітету. У статті відзначено, що обраний в Україні спосіб децентралізації влади у 2014–2019 рр. наближає Україну до ЄС шляхом упровадження принципів субсидіарності та стимулювання місцевої демократії у рамках багаторівневого врядування в унітарній децентралізованій державі. Водночас у статті виокремлено низку викликів, що постали перед реформою децентралізації у 2014–2019 рр. та мають потенціал до продовження у подальшому, зокрема, рівень інституційної координації реалізації реформи у рамках багаторівневого врядування, а також обмежену ефективність обраних стимулів для збільшення темпів місцевого розвитку.

¹ Автори вдячні Бенедикту Геррманну (Київ), Ігору Дунаєву (Харків), Георгу Мілбрадту (Дрезден) і Вільяму Томпсону (Париж) за змістовну критику і корисні доповнення до більш ранньої версії цієї статті, а також трьом анонімним рецензентам з Королівського інституту міжнародних відносин „Chatham House” в Лондоні, який опублікував початковий англійський варіант статті. Ми також вдячні за обговорення динамічного територіального устрою України з Кімітака Мацузато (Токіо), Андреасом фон Шуманом (Київ) і Тоні Левітасом (Провіденс), а також численними українськими експертами з децентралізації. Водночас будь-які помилки або неточності, які все ще можуть міститися в статті, залишаються відповідальністю авторів. Робота Андреаса Умланд да над цим текстом частково підтримувалася проектом „Адаптація регіонального розмаїття в Україні (ARDU)”, який фінансується Дослідницькою радою Норвегії (програма „NORRUSS Plus”).

Валентина Романова,
кандидат політичних наук, Японська асоціація з досліджень Центрально-Східної Європи та Росії
ORCID: 0000-0002-0889-2328
vromanova357@gmail.com

Андреас Умланд,
кандидат політичних наук, кандидат історичних наук, співробітник Шведського інституту міжнародних справ у Стокгольмі (Швеція)
ORCID: 0000-0001-7916-4646
andreas.umland@ui.se

Valentyna Romanova,
PhD in Political Science, Japan Association for Russian and East European Studies
ORCID: 0000-0002-0889-2328
vromanova357@gmail.com

Andreas Umland,
PhD in Political and Historical Science, Fellow of the Swedish Institute of International Affairs in Stockholm (Sweden)
ORCID: 0000-0001-7916-4646
andreas.umland@ui.se

Аналіз результатів упровадження реформи децентралізації на першому етапі (2014–2019 рр.) уможливив висновок про зосередженість суб'єктів вироблення політики передусім на визначенні повноважень та ресурсному забезпеченні субнаціональних акторів та інститутів, а не на інституціоналізації їхньої залученості до формування політики на державному рівні. За логікою теорії черговості етапів упровадження децентралізації початок чинної реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні з адміністративної та фіскальної децентралізації і відтермінування політичної децентралізації може задати вектор зниження ступеня автономії акторів та інститутів субнаціонального рівня на подальших етапах імплементації реформи, що вже розпочалася, особливо у разі обмеження фінансової спроможності органів самоврядування, уповноважених забезпечувати надання публічних послуг.

Якщо реформа завершиться успішно на наступних етапах, вона стане корисним прикладом децентралізованої демократії поза межами ЄС, що стала більш стійкою стосовно зовнішніх та внутрішніх викликів за допомогою зміцнення системи місцевого самоврядування. Реформа децентралізації в Україні може стати прикладом для пострадянських країн та деяких держав-членів ЄС, які прагнуть забезпечити свою територіальну цілісність.

Ключові слова: децентралізація, територіальна консолідація, багаторівневе врядування, Україна.

The decentralisation reform in Ukraine: First accomplishments and future challenges

Abstract. The article explores the decentralization reform in Ukraine under the presidency of Petro Poroshenko in 2014–2019, evaluating its main results and challenges in the context of territorial consolidation and democratization. The article seeks to explain what made the policy makers choose the priority of increasing the institutional and financial capacity of local government to provide public services in the context of improving Ukraine's cohesion and resilience to external threats in relation to its territorial unity and sovereignty. The article argues that the logic of decentralization in 2014–2019 has brought Ukraine closer to the EU by implementing the principles of subsidiarity and promoting local democracy in the framework of multilevel governance in a unitary decentralized state. At the same time, the article highlights a number of challenges that decentralization faced in 2014–2019, including the level of institutional coordination within a multi-level governance setting, as well as the limited effectiveness of the incentives to increase local development in Ukraine.

In the first stage of the reform in 2014–2019, decentralization led to shifting the balance of power and resources between central and subnational actors and institutions, but did not institutionalize the involvement of the latter into the process of policy making at the central level. According to the logic of the Sequential Theory of Decentralization, the start of the reform from administrative and fiscal decentralization, as well as the postponing of political decentralization, can set the vector of reducing the degree of autonomy of actors and institutions at the sub-state levels on the further stages, especially in the case of limiting the financial capacity of self-government to provide public services.

If the reform is successful at its the next stages, it will generate a useful example of a decentralized democracy outside the EU, being more resilient to external and internal

challenges due to its strengthened local self-government. Ukraine's decentralization reform can become an example for post-Soviet countries and some EU member states that seek to strengthen their territorial integrity.

Key words: decentralization, territorial consolidation, multi-level governance, Ukraine

До старту реформи децентралізації у 2014 р. вітчизняні вчені характеризували Україну як централізовану державу із відчутними диспропорціями регіонального розвитку та незадовільним рівнем надання публічних послуг [1]. Суб'єкти формування політики представили порядок денний чинної реформи децентралізації у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р. [2]. Стартовий етап реформи протягом президентського терміну П. Порошенка (2014–2019 рр.) заклав фундамент для подальших змін щодо перерозподілу повноважень, ресурсів та відповідальності між інститутами влади на різних рівнях урядування. Виокремлення ключових результатів та викликів першого етапу реформи децентралізації допоможе виявити вплив на територіальну консолідацію та демократизацію України та сформулювати науково обґрунтовані очікування щодо впровадження політики децентралізації у подальшому.

Можна виокремити два основні підходи до вивчення децентралізації у такому контексті. Так, теорія багаторівневого врядування характеризує взаємодію рівнів урядування у процесі передачі повноважень, ресурсів та відповідальності від органів влади центрального рівня до органів місцевого самоврядування та/або органів влади субнаціонального рівня [3]. Методологічний інструментарій, що застосовується до вивчення багаторівневого врядування включно з регіональним та місцевим рівнями, дозволяє, по-перше, охарактеризувати збільшення або зменшення автономії субнаціональних акторів та інститутів; по-друге, охарактеризувати їхній внесок до процесу формування загальнодержавної політики [4; 5]. Перший вимір характеризується за чотирма параметрами: ступінь деконцентрації та деволуції влади; інституційна спроможність регулювати впровадження публічних політик на засадах субсидіарності (секторальна децентралізація у сфері освіти, медицини, надання адміністративних послуг тощо); ступінь децентралізації міжбюджетних відносин; спосіб формування органів місцевого самоврядування. Другий вимір характеризується за іншими чотирма параметрами: інституційні можливості субнаціональних акторів та інститутів впливати на реформування законодавства; характеристика взаємодії виконавчих органів державної влади різних рівнів; роль субнаціональних акторів та інститутів у формуванні видаткової частини загальнодержавного бюджету; інституційні механізми залучення субнаціональних акторів та інститутів до конституційних реформ. Крім результатів дослідження окремих параметрів взаємодії акторів та інститутів на центральному та субнаціональних рівнях, зокрема щодо секторальної

децентралізації [6–9], на особливу увагу заслуговують доповідь ОЕСР стосовно впровадження чинної реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на її першому етапі, яка застосовує комплексний підхід оцінки системи багаторівневого врядування [10].

Також звертає на себе увагу теорія черговості етапів упровадження децентралізації, що визначає умови, коли реформа децентралізації може призводити до послаблення такої автономії інститутів субнаціонального рівня [11]. Відповідна методологія дослідження використовує підхід історичного інституціоналізму і розглядає децентралізацію як довгостроковий процес, траєкторія розгортання та наслідки якого визначаються черговістю етапів упровадження адміністративної, політичної та фіскальної децентралізації. У рамках цієї теорії пропонується розглядати адміністративну децентралізацію як уповноваження органів місцевого самоврядування надавати публічні послуги; фіскальну децентралізацію – як збільшення доходів або фіскальної автономії органів місцевого самоврядування (це може бути як збільшення державної фінансової підтримки, так і встановлення нових місцевих податків); політичну децентралізацію – як внесення змін до Конституції України та реформування виборчого законодавства з метою розширення можливостей для представницької демократії, зокрема, щодо способу формування виконавчих структур органів місцевого самоврядування. Відповідно до теорії, у разі впровадження політичної та фіскальної децентралізації на перших етапах унаслідок децентралізації ступінь автономії інститутів субнаціонального рівня буде посилено, тоді як імплементація адміністративної децентралізації на старті реформи матиме протилежний ефект. Іноземний учений [12] здійснює спробу застосувати теорію черговості етапів упровадження децентралізації на прикладі України з часів незалежності і включно із чинною реформою місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

Результати попередньої наукової роботи дозволяють сформулювати відкрите запитання, віднайдення відповіді на яке є завданням цієї статті, а саме – визначення ключових наслідків та викликів імплементації реформи децентралізації в Україні у 2014–2019 рр. з огляду на пріоритети територіальної консолідації та демократизації України. Для вирішення зазначеного завдання застосовується метод мережевого аналізу процесу впровадження публічної політики, який дозволяє врахувати роль взаємодії мережі акторів на результати відповідної політики [13].

Отже, навесні 2014 р. суб'єкти вироблення політики продемонстрували політичну волю до започаткування реформи децентралізації: у квітні 2014 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Реалізація Концепції передбачала впровадження низки одночасних змін, включно із забезпеченням спроможності органів місцевого самоврядування надавати публічні послуги за принципом субсидіарності, оптимізацією територіальної системи органів державної влади, а також стимулюванням місцевому економічному розвитку. Водночас на етапі обговорення відповідних

законодавчих ініціатив у парламенті став очевидним розрив між амбіційними намірами та обмеженим інституційним потенціалом для ухвалення та реалізації відповідних політичних рішень [14]. Зокрема, суб'єкти вироблення політики у парламенті VII та VIII скликань засвідчили брак політичної волі щодо надання органам самоврядування обласного та районного рівнів права формувати свої виконавчі комітети. Таким чином, виконання завдання Концепції, що потребувало внесення відповідних змін до Конституції, було неможливим на першому етапі реформи децентралізації у 2014–2019 рр. Натомість пріоритетним напрямом зусиль стало реформування насамперед місцевого рівня врядування шляхом підвищення інституційної та фінансової спроможності до надання публічних послуг за принципом субсидіарності.

Використовуючи термінологію теорії черговості етапів впровадження децентралізації, перший етап реформи в Україні розпочався з майже одночасного впровадження адміністративної та фінансової децентралізації. Наприкінці 2014 р. Верховна Рада України ухвалила низку законів та змін до Бюджетного кодексу та Податкового кодексу, а у лютому 2015 р. – ухвалила Закон України „Про добровільне об'єднання територіальних громад”. Зокрема, об'єднані територіальні громади (ОТГ) дістали право на прямі міжбюджетні відносини, було збільшено кількість податків і визначено ту їхню частку, що залишалася у місцевих бюджетах, а також було запроваджено нові види трансфертів, необхідні ОТГ для підвищення їхньої спроможності надавати публічні послуги та стимулювати місцевий розвиток [15]. У 2015 р. було створено перші 159 ОТГ, у наступному році їх кількість зросла до 366, у 2017 р. – до 665, у 2018 р. – до 874, а станом на липень 2019 р. в Україні налічувалося вже 924 ОТГ, де проживала майже третина населення держави (29,1%) (ще приблизно 42% проживали в містах обласного значення із розвиненим місцевим самоврядуванням) [16]. Унаслідок фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів зросли з 68,6 млрд грн у 2015 р. до 189,4 млрд грн у 2018 р.; частка місцевих бюджетів у загальному бюджеті України зросла з 45,6% у 2015 р. до 51,5% у 2018 р.; розмір фінансування регіонального розвитку з державного бюджету зріс з 0,5 млрд грн у 2014 р. до 19,3 млрд грн у 2018 р. [17].

Одним з основних результатів реформи децентралізації у 2014–2019 рр. стала територіальна консолідація на місцевому рівні і започаткування процесу перерозподілу управлінських повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади щодо надання публічних послуг за принципом субсидіарності шляхом формування інституційно та фінансово спроможних ОТГ. Зокрема, завдяки збільшенню фінансових можливостей ОТГ мали можливість брати на себе більшу відповідальність за надання публічних послуг за принципом субсидіарності, як це передбачали суб'єкти вироблення політики у Концепції від 2014 р. Так, органи місцевого самоврядування ОТГ уповноважили здійснювати управління системою надання освітніх послуг у громадах [18], що передбачало утворення та забезпечення діяльності окремого органу управління освітою ОТГ. Органи місцевого самоврядування ОТГ дістали право бути засновниками освітніх

округів, що складаються з опорних шкіл та їхніх філій. Також ОТГ здобули право надавати мешканцям громад відповідні послуги шляхом заснування центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП). Станом на жовтень 2019 р. в Україні діяло 796 центрів надання адміністративних послуг; із них 168 – в ОТГ [19]. Відповідно, адміністративні збори за реєстрацію актів цивільного стану (народжень, шлюбів, розлучень), реєстрацію проживання тощо надходили до бюджетів ОТГ, а не до районних бюджетів.

Також процес добровільного об'єднання територіальних громад сприяв розвитку місцевої демократії. Громадяни дістали можливості брати активну участь в обговореннях формату перспективних ОТГ, стратегій розвитку ОТГ та шляхів оптимізації соціальної інфраструктури (наприклад, оптимізації мережі освітніх закладів в ОТГ). За таких обставин часто виникали палкі дискусії – в основному між політично, адміністративно та економічно зацікавленими сторонами, з одного боку, і представниками громадськості, з іншого [20]. Хоча забезпечення залученості громадян до відповідних обговорень могло уповільнювати темпи формування ОТГ або породжувати спротив проти реорганізації системи надання публічних послуг на місцях (насамперед проти реорганізації об'єктів освітньої інфраструктури) [21], завдяки демократичному підходу до створення та визначення пріоритетів розвитку ОТГ громадяни набули цінного досвіду організації результативних колективних дій у правовому полі. Крім того, інституційна структура ОТГ сприяла забезпеченню представництва мешканців кожної з громад, які об'єдналися в ОТГ. Так, до складу органів самоврядування ОТГ входять: голова ОТГ, якого обирають на прямих виборах; місцева рада, яку обирають на прямих виборах і яка формує власний виконавчий комітет; старости, які є представниками мешканців сіл і селищ поза межами адміністративного центру ОТГ (станом на вересень 2019 року в Україні налічувалося 3207 тисяч старост та виконувачів обов'язки старост в ОТГ [22]), посади яких були виборними на першому етапі реформи децентралізації.

Крім того, суттєвим результатом реформи децентралізації на першому етапі стало розширення переліку інструментів підтримки місцевого розвитку. У 2014 р. парламент затвердив Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року (ДСРР–2020), а в 2015 році – ухвалив Закон України „Про засади державної регіональної політики”. ДСРР–2020 спрямована на забезпечення територіальної цілісності держави шляхом сприяння сталому економічному розвитку, підвищення конкурентоспроможності громад і стимулювання міжрегіонального співробітництва за допомогою використання стандартів і методів планування і бюджетування, що застосовуються в ЄС. Також уряд змінив роль та функції Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), який було створено ще до впровадження реформи децентралізації. Було передбачено, що з метою підтримки середньострокових проєктів регіонального розвитку, узгоджених з ДСРР–2020, державний бюджет виділятиме на ДФРР не менше 1% своїх доходів, при цьому ДФРР здійснюватиме співфінансування проєктів на конкурсній основі відповідно до затвердженої формули. Згідно з правилами функціонування ДФРР відповідні

проекти мали бути узгоджені як зі стратегією розвитку відповідної області, так і з цілями ДСРР-2020. У тому числі ОТГ здобули право подавати заявки на фінансування проєктів розвитку до ДФРР. Згідно з даними опитування 2018 р., що було презентовано Офісом Ради Європи в Україні 4 березня 2019 р., 49% мешканців України відзначили, що вважають децентралізацію реформою, яка сприяє регіональному та місцевому розвитку [23].

Водночас на першому етапі реформи децентралізації давалися взнаки виклики повноцінній територіальній консолідації держави та демократизації України. Насамперед ідеться про обмежену координацію процесів ухвалення та імплементації рішень щодо децентралізації акторами центрального та субрегіонального рівнів. Показовий приклад браку такої координації у вертикальному вимірі: тільки на початку 2019 р. Закарпатська обласна державна адміністрація дозволила сформувати ОТГ на своїй території. Щодо горизонтального виміру, то варто відзначити недостатню координацію роботи міністерств та відомств під час упровадження секторальних реформ. Наприклад, реформа охорони здоров'я передбачила централізацію фінансування і контролю за діяльністю медичних установ, і станом на середину 2019 р. остаточний дизайн нових госпітальних округів по всій країні був невідомий [24]. Суперечливі сигнали управлінських рішень суб'єктів вироблення політики могли заважати громадам робити попередні розрахунки витрат і переваг від створення ОТГ.

По-друге, на першому етапі реформи децентралізації не вдалося повною мірою забезпечити спроможність ОТГ до надання якісних та доступних публічних послуг. У 2019 р. було визнано, що здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати належний рівень надання послуг потребує поліпшення, а нові фінансові надходження до бюджетів ОТГ часто використовувалися для розв'язання нагальних проблем [25]. Хоча ДФРР надавав підтримку створенню комунальної та соціальної інфраструктури [26] і хоча бюджети ОТГ отримували значні надходження внаслідок реформи децентралізації, багатьом ОТГ все одно бракувало коштів для надання якісних та доступних публічних послуг. Зокрема, з огляду на це органи місцевого самоврядування ОТГ могли делегувати функції управління освітньою сферою до відділів освіти районних державних адміністрацій [27]. Крім того, нормативно-правове забезпечення секторальної децентралізації на першому етапі впровадження реформи децентралізації було неповним. Зокрема, на заваді розширенню інституційної спроможності органів місцевого самоврядування ОТГ надавати адміністративні послуги поставали технічні застереження та обмежувальні норми чинного законодавства [28].

По-третє, викликом стала спроба об'єднати порядок денний реформи децентралізації, який був задекларований у Концепції, із вимогами Мінських угод, що стосувалися відновлення територіальної цілісності держави шляхом повернення суверенітету над тимчасово непідконтрольними Україні територіями Донецької та Луганської областей. Ця спроба не дозволила достатньою мірою зосередитися на змістовному обговоренні ініціативи

введення нового інституту префектів на заміну голів обласних і районних держадміністрацій, а також призвела до надзвичайно гострої політичної боротьби у серпні 2015 р. [29].

Варто відзначити, що міжнародна технічна та фінансова допомога мала важливе значення для реалізації реформи децентралізації у 2014–2019 р. У 2014–2019 рр. міжнародні донори консолідували свої зусилля на підтримку реформ в Україні, і це збільшило їхній вплив і можливості сприяти децентралізації. Насамперед ідеться про безпрецедентний обсяг міжнародної технічної та фінансової допомоги, багатосторонню донорську ініціативу „U-LEAD with Europe”, а також зусилля таких країн, як Німеччина, Швеція, Канада, Польща та Швейцарія. З 2017 р. Україна отримує додаткову допомогу у вигляді спеціалізованого консультування з питань децентралізації від Німеччини через посланця G7, професора Георга Мілбрадта, колишнього міністр-президента Саксонії. Україна також отримує юридичну експертизу законопроектів щодо децентралізації від Ради Європи [30]. Чинна реформа децентралізації передбачає координацію між урядовими структурами і міжнародними партнерами, зокрема через Раду донорів з реформи децентралізації в Україні, яка включає в себе тематичні робочі групи і проводить оцінку поточних результатів реформи.

Віддаючи належне ролі міжнародних акторів на формування та впровадження публічних політик під час демократизації та державотворення через надання міжнародної технічної допомоги та через оцінку законодавства, є достатньо підстав стверджувати, що досягнення першого етапу реформи децентралізації визначаються головним чином внутрішніми факторами процесів демократизації, спираються значною мірою на напрацювання українських фахівців і віддзеркалюють висновки, які суб'єкти вироблення політики мали можливість зробити на основі спроб впровадити децентралізацію в Україні до 2014 р.

Водночас перший етап реформи децентралізації в Україні виявив чотири геополітичні виміри. Так, його наслідком стало підвищення стійкості держави до внутрішніх та зовнішніх викликів завдяки територіальній консолідації на місцевому рівні. Оскільки вимушене відтермінування рішення щодо впровадження політичної децентралізації дозволило суб'єктам вироблення політики докласти усіх зусиль до підвищення інституційної спроможності насамперед органів місцевого самоврядування та встановлення прямих міжбюджетних відносин з ОТГ, було мінімізовано потенційні відцентрові стимули з огляду на ефект меншого масштабу самоврядних одиниць муніципалітетів порівняно із районами чи областями [31]. Перший етап реформи децентралізації зробив свій внесок в опосередковану протидію гібридній війні Кремля проти України [32]. Водночас реформа децентралізації стала способом європейської інтеграції України у процесі внутрішніх перетворень та проявом європейської ідентичності [33]. Процес впровадження реформи децентралізації із врахуванням норм та практик місцевого самоврядування в ЄС дозволяє Україні підвищувати свою готовність до застосування принципів багаторівневого врядування, які

широко застосовуються в ЄС. Крім того, реформа децентралізації в унітарній Україні може стати моделлю для країн, які у процесі демократизації стикаються із зовнішніми загрозами територіальній цілісності та відцентровими імпульсами. Перший етап реформи децентралізації зробив свій внесок у підвищення соборності та згуртованості держави, незважаючи на нестабільну ситуацію на непідконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей.

Отже, аналіз результатів впровадження реформи децентралізації на першому етапі у 2014–2019 рр. дає змогу дійти висновку про зосередженість суб'єктів вироблення політики насамперед на повноваженнях та ресурсному забезпеченні субнаціональних акторів та інститутів, але не на інституціоналізації їхньої залученості до формування політики на державному рівні. Використовуючи термінологію теорії черговості етапів впровадження децентралізації, початок чинної реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні з адміністративної та фіскальної децентралізації і (вимушене) відтермінування політичної децентралізації може задати вектор зниження ступеня автономії акторів та інститутів субнаціонального рівня на подальших етапах імплементації реформи, що вже розпочалася, особливо у разі обмеження фінансової спроможності органів самоврядування, уповноважених забезпечувати надання якісних та доступних публічних послуг. У подальшому доцільно зіставити практичний вимір реалізації другого етапу реформи децентралізації в Україні із цим теоретично обумовленим очікуванням.

Бібліографічні посилання

1. Tkachuk A., Tkachuk R., Hanushchak Yu. Reforms in the Administrative and Territorial Structure of Ukraine: Lessons of History 1907–2009. Kyiv : Legal Status, 2012. 150 p.
2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.01.2021).
3. Hooge L., Marks G. Unravelling the central state, but how? Types of multi-level governance. *American Political Science Review*. 2003. 97 (2). P. 233–243.
4. Hooge L., Marks G., Schakel A. Regional authority in 42 countries, 1950–2006: a measure and five hypotheses. *Regional and Federal Studies*. 2008. 18 (2–3). P. 111–302.
5. Ladner A., Keuffer N., Baldersheim H. Measuring Local Autonomy in 39 Countries (1990–2014). *Regional & Federal Studies*. 2016. 26 (3). P. 321–357.
6. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. / Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін. / за наук. ред. Я. А. Жаліло. Київ : НІСД, 2019. С. 82–87.
7. Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування : зб. матеріалів / Тимошук В. П., Добрянська Н. Л., Курінний О. В., Школьнік Є. О. та ін. / заг. ред. В. П. Тимошука, О. В. Курінного. Київ, 2015. 428 с.
8. Павлюк А. П. Секторальна децентралізація в Україні: результати реформи та пріоритети розвитку. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3 (44). С. 113–124. URL:

<http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/16-1514464556.pdf> (дата звернення: 18.01.2021).

9. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. ДУ „Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України” / за ред. С. Л. Шульц. Львів, 2018. 140 с.

10. Maintaining the Momentum of Decentralisation in Ukraine. OECD: Multi-level Governance Studies, 2018. 297 p.

11. Falletti T. A Sequential Theory of Decentralization: Latin American Cases in Comparative Perspective. *American Political Science Review*. 2005. No 99 (3). С. 327–346.

12. Werner L. Historical-institutionalist deconstruction of decentralization in the post-Soviet space. A case study of Ukraine. Freie University Berlin, 2020. PhD Thesis : Work in progress.

13. Serban M. Supporting Publoc Policy Making through Policy Analysis and Policy Learning European Training Foundation. 2015. P. 5–6. URL: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/A490BF6FDAD1B387C1257EB3005E18D9_Ex-ante%20impact%20assessment.pdf (дата звернення: 18.01.2021).

14. Rabinovych M., Levitas A., Umland A. Revisiting Decentralization After Maidan: Achievements and Challenges of Ukraine’s Local Governance Reform. Kennan Cable. 2018. № 34. URL: <https://www.wilsoncenter.org/publication/kennan-cable-no-34-revisiting-decentralization-after-maidan-achievements-and-challenges> (дата звернення: 18.01.2021).

15. Фінансова децентралізація, або що робити з грошима. Децентралізація дає можливості. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/2045> (дата звернення: 18.01.2021).

16. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 12 березня 2019 року. Децентралізація дає можливості. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring> (дата звернення: 18.01.2021).

17. Фінансова децентралізація: результати та перспективи. Децентралізація дає можливості. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/169/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0__%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 18.01.2021).

18. Створення органу управління освітою в ОТГ : методичні рекомендації та зразки документів. Децентралізація дає можливості. 2018. 49 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/357/26.12.18.pdf> (дата звернення: 18.01.2021).

19. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 жовтня 2019 р. Міністерство розвитку громад та територій України : офіц. сайт. 2019. 31 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/477/10.10.2019.pdf> (дата звернення: 18.01.2021).

20. Аналітичний звіт за підсумками міжрегіонального дослідження участі громадськості у процесах об’єднання та розвитку об’єднаних територіальних громад. Одеса, 2016. URL: <http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/Analitichniy-zvitrovniy.pdf>

21. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. / за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

22. Навіщо децентралізація? Децентралізація дає можливості. URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 18.01.2021).

23. Звіти щорічних соціологічних досліджень з тематики децентралізації та

реформи місцевого самоврядування. Офіс Ради Європи в Україні. 2019. 4 березня. URL: <http://www.slg-coe.org.ua/p16423/> (дата звернення: 18.01.2021).

24. Levitas T., Djikic J. Caught Mid-Stream: „Decentralization”, Local Government Finance Reform, and the Restructuring of Ukraine’s Public Sector 2014 to 2016. Kyiv. 2017. URL: <http://sklinternational.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/UkraineCaughtMidStream-ENG-FINAL-06.10.2017.pdf> (дата звернення: 18.01.2021).

25. Чи об’єднуватимуть об’єднаних: нові критерії спроможності громад. Децентралізація дає можливості. 2019. 29 жовтня. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11777> (дата звернення: 02.12.2019).

26. Звіт про результати моніторингу проєктів ДФРР у 2015–2017 рр. U-LEAD. URL: http://rdpa.regionet.org.ua/images/129/Monitoring_of_SFRD_projects_ukr.pdf (дата звернення: 02.12.2019).

27. Формуємо органи управління освітою об’єднаної територіальної громади / Портал „Педрада”. 3 листопада 2016. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/243-formuemo-organ-upravlnnya-osvtoyuobdnano-teritorialno-gromadi> (дата звернення: 18.01.2021).

28. Як створити належний ЦНАП в ОТГ? Досвід інституційного створення Програми „U-LEAD з Європою”. URL: https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/A4_TSNAPE_for-web_cover_block.pdf (дата звернення: 02.12.2019).

29. Закіров М. Реформа децентралізації: надії, перестороги і виклики. Резонанс. 2015. № 67. С. 4–10. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/rezonans/2015/rez67.pdf> (дата звернення: 18.01.2021).

30. Podolian O. The Challenges of ‘Stateness’ in Estonia and Ukraine. Sodotorn Doctoral Dissertations, 2020. P. 426.

31. Umland A. Für eine neue Osteuropa-Politik: Europas Weg nach Moskau führt über Kiew. Internationale Politik. 2011. Vol. 66. № 4. S. 86–92.

32. Побережний Г. Децентралізація як засіб від сепаратизму. Критика. 2006. Т. 10. № 11. С. 3–7.

33. Kompaniiets O. Analysis of Decentralisation Projects in the Context of Resolving the Crisis in Ukraine. The Copernicus Journal of Political Studies. 2015. № 1. P. 148–159.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021